

De bankencrisis van 1343

Koningen in geldnood

Middeleeuwse vorsten keken niet op een lening meer of minder. De Engelse en Franse koning staken zich diep in de schulden om oorlog te kunnen voeren. Het leidde in 1343 tot de eerste bankencrisis in de geschiedenis.

TEKST: DENNIS RIJNVIS

E'Edward de Prutser', die bijnaam gebruikte de bevolking van Florence in 1330 voor koning Edward III van Engeland. Hij had in de loop der jaren een schuld van 1,3 miljoen gouden florijnen opgebouwd bij de belangrijkste bankiersfamilies van de stadsstaat, Bardi en Peruzzi. Hij leende geld voor de bouw van paleizen, het betalen van zijn legers en zelfs voor de aanschaf van kleding.

Dat Edward III in Florence leningen afsloot was niet zo vreemd, want Florence was in de veertiende eeuw het handelscentrum van Europa. Veel inwoners bulkten van het geld. Toch maakten sommigen zich ongerust over de leningen van de Britse koning. 'Zijn schuld is net zo veel waard als een heel koninkrijk', schreef de stadskroniekschrijver Giovanni Villani in 1339 in zijn jaarlijkse overzicht van de gebeurtenissen in Florence.

Edward III was niet de enige schuldenaar waarmee de Florentijnse bankiersfamilies te maken hadden. Ook bij de hertog van Parma, de koning van Frankrijk en het stadsbestuur van Florence hadden de bankiers enorme sommen geld uitstaan. Begin 1343 gingen er voor het eerst geruchten dat de vorsten niet meer konden terugbetalen. Daardoor zouden Bardi en Peruzzi te weinig geld in kas hebben om hun eigen schulden te voldoen. 'Veel

baronnen en andere rijkelui die hun geld naar deze handelshuizen hadden gebracht werden achterdochtig en wilden terugbetaald worden', schreef Villani in zijn stadskroniek. 'Het vertrouwen was weg in Florence en niet alleen daar, overal waar Florentijnen zaken deden.'

Wennen aan geldhandel

Het wantrouwen in Florence was het begin van wat historici beschouwen als de eerste schulden crisis uit de geschiedenis. De situatie was vergelijkbaar met de economische crisis in Europa nu. Florentijnse bankiers hadden simpelweg veel te veel uitgeleend aan staats-hoofden waarvan niet zeker was of ze het ooit zouden terugbetalen.

Er was dan ook niemand die hen terugfloot bij het verstrekken van leningen. In de veertiende eeuw bestond het Europese continent uit een lappendeken van stadstaatjes, hertogdommen en koninkrijken. De regeringen waren te zwak om toezicht te houden op bankiers. Daarnaast was de internationale handel in geld een vrij recente uitvinding. De geldhandelaren hadden zelf ook maar weinig ervaring met wat ze deden.

'Van oorsprong waren Bardi en Peruzzi geen bankiers', zegt Jaco Zuiderduijn, historicus

bij het Geldmuseum in Utrecht. 'De families hadden grote ondernemingen die wol en graan internationaal inkochten en weer verkochten. Ze beschikten over veel geld en een groot netwerk van kantoren en agenten door heel Europa: van Florence tot Parijs, Londen en Gent.'

Halverwege de dertiende eeuw begonnen die families met 'bankje spelen' door wisselbrieven uit te geven, een soort internationale betaalopdrachten. 'Het waren simpele handgeschreven briefjes waarmee de agent in het ene land zijn collega van een kantoor in een ander land opdracht gaf om een bepaald bedrag uit te betalen aan een persoon.'

Reizen met contanten

De wissels bleken een gouden greep voor de reizende koopmannen. Als ze bijvoorbeeld in Florence zaken hadden gedaan, konden ze bij Peruzzi of Bardi hun zojuist verdiende geld afgeven in ruil voor een wissel. Met het briefje haalden ze het bedrag later in hun eigen land weer op in de lokale muntenheid.

'Dat had twee voordelen. Ze zaten niet met buitenlandse munten opgescheept. En ze hoefden niet te reizen met contant geld. Daardoor waren ze een minder aantrekkelijk doelwit voor dieven, want die konden niets

Wie geld verdient aan de handel in geld zal branden in de hel. Zo dacht men erover in de Middeleeuwen. Dit schilderij is een waarschuwing.

Hoe de koningen van hun schulden afkwamen? Door ze niet te betalen

► met de wisselbrieven', aldus Zuiderduijn. 'De betalingsopdrachten werden namelijk op naam uitgekeerd.' Gesjouw met grote ladingen geld was ook niet meer nodig door de wissels. Tot halverwege de dertiende eeuw betaalde iedereen elkaar contant. Erg handig was dat niet. Toen het leger van koning Henry III van Engeland in 1242 Frankrijk binnenviel, reisden er bijvoorbeeld dertien wagens achter het front aan. Die waren gevuld met zilveren munten om de soldaten uit te betalen. Staatshoofden stonden dan ook al snel in de rij bij Peruzzi en Bardi om hun betalingsverkeer te vereenvoudigen. Voortaan stuurden ze in plaats van munten wisselbrieven rond. En niet alleen koningen, maar ook de paus werd klant van de Florentijnse bankiers. 'Aan het eind van de twaalfde eeuw had paus Innocentius III de belasting geïntroduceerd voor geestelijken om zo de kruistochten te financieren', vertelt Zuiderduijn. 'Priesters en bisschoppen moesten allemaal een veertigste deel van hun inkomen afstaan. Al dat geld moest van heinde en verre naar Rome worden gebracht. Het transport was duur en er was een groot risico op overvallen. De wissels waren dus echt een uitkomst. Het systeem maakte voor het eerst financiële geldstromen mogelijk binnen Europa.'

Dubieuze wisselkoers

De kerk hield de bankiers wel met een schuin oog in de gaten. Woeker, oftewel verdienen aan geldhandel, was een van de grootste zonden in Middeleeuwen. Handelaren die het toch deden, zouden volgens de geestelijken na hun dood rechtstreeks naar de hel gaan.

OVI COBVMCEONIT MEDVMOVE LVMMOVE TRIBVNAL LVSTRAVITQVE ANIMO CVNCTA POETA SVO DOCTVS ADEST DANTES SVA QVEM FLORENTIA SAEPE SENSIT CONSILIS AC PEFATE PATRE MO NIL POTVIT TANTO MORS SAVA NOCERE POETAE QVEM VIVVM VIRTVS CARMEN IMAGO FACIES

Zuiderduijn verwijst naar het werk van Dante Alighieri, de beroemde middeleeuwse poëet uit Florence. In zijn beroemde werk *La Divina Commedia* plaatste de schrijver de woekeraars in de diepste krochten van het hiernamaals. Ze zouden worden gestraft

door een wind van vuur die over hen heen werd geblazen. 'In die tijd geloofden mensen echt in dat lot', aldus de historicus. De bankiers van Bardi en Peruzzi probeerden de schijn van woeker te vermijden door hun rentes te verbergen in de wisselkoers.

'Ze ontvingen een bedrag in Engelse ponden en schreven een wisselbrief uit in Florijnen. Daarbij hanteerden ze een wisselkoers die sterk in hun voordeel was. Dat was in feite gewoon rente, maar dat werd niet met zo veel woorden gezegd.' De families werden snel zo ontzettend rijk dat ze ook enorme voorschotten en leningen konden verstrekken aan de staatshoofden. Op papier rekenden de bankiers ook hier geen rente. Maar ze verplichtten de vorsten wel om hen in ruil goederen of geld te 'schenken'. Zo financierden de Peruzzibankiers het leger van koning Robert van Parma, maar in ruil daarvoor mochten ze al het graan uit zijn land verkopen en inden ze zijn belastingen. Koning Edward III uit Engeland doneerde de belasting op de wolproductie rechtstreeks aan de Bardibank. 'De koningen vonden het wel makkelijk dat ze zelf niet meer achter hun geld aan hoefden', verklaart Zuiderduijn. Een verbond sluiten met een vorst was volgens hem ook lange tijd lucratief voor de bankiers. 'Uit berekeningen

Dante Alighieri predikt uit zijn *La Divina Commedia*. Rechts de stad Florence, links de hel. In het midden mensen die proberen de hemel te bereiken.

van historici blijkt bijvoorbeeld dat Bardi in de eerste decennia van de veertiende eeuw 26 procent rente verdiende op leningen aan vorsten.'

Streep door schulden

De schulden groeiden vanaf de jaren dertig zo hard dat de inkomsten die de koningen afdroegen niet meer dekkend waren. Zo begon koning Edward III van Engeland een geldverslindende oorlog tegen Frankrijk omdat hij aanspraak wilde maken op de Franse troon. Al snel kon hij zijn manschappen niet meer betalen en vroeg hij om extra leningen. Door de oorlog kwam de economie in Europa ook zo goed als plat te liggen. En ook andere vorsten kwamen in het nauw.

Edward III zag uiteindelijk maar één uitweg. Hij besloot begin jaren veertig gewoon een streep te zetten door zijn schuld van 900.000 florijnen aan Bardi en 600.000 florijnen aan Peruzzi. Ook de koning van Frankrijk, die van Parma én het stadsbestuur van Florence zelf weigerden openlijk om hun nog openstaande schulden te voldoen. 'Deze onbetaalde schulden van enkele miljoenen florijnen kun je vergelijken met de miljardenschulden aan euro's die landen vandaag de dag hebben', zegt Zuiderduijn. 'Het waren gigantische bedragen. En de bankiers hadden geen poot om op te staan, omdat geldhandel officieel nog steeds een zonde was. Dus als de bankiers protesteerden, beschuldigden de koningen hen keihard van woeker.'

Het vertrouwen in Bardi en Peruzzi daalde tot het nulpunt. In september 1343 bestormden inwoners van Florence de paleizen van de Peruzzi en Bardi om hun geld terug te halen. Op 27 oktober besloot de Peruzzibank om zich 'over te geven aan de wil van zijn schuldeisers'. De Bardibank ging een paar maanden later failliet. Het gevolg was dat veel bedrijven die geld hadden geleend bij de bankiers ook omvielen.

Koning zit nooit zonder

Volgens Zuiderduijn riepen de bankiers het onheil deels over zichzelf af. 'Bardi en Peruzzi moeten ook hebben geweten dat er een grote kans was dat de vorsten de grote leningen niet zouden terugbetalen. Maar ze waren afhankelijk geworden van de privileges die ze in ruil ontvingen, zoals belasting innen en de koninklijke toestemming om handel te drijven in Engeland. Als ze eerder waren gestopt met de leningen, had Edward III ze meteen het land uitgezet.' Bardi en Peruzzi waren de eerste, maar niet de laatste bankiers die kopje onder gingen in

Gulden florijn

De gouden florijn (florijn betekent 'uit Florence') was de voorloper van de Nederlandse gulden. De munt werd in 1252 voor het eerst geslagen in Florence uit 3,54 gram goud. Op de ene kant was de stadspatroon Johannes de Doper afgebeeld, op de andere kant het stadswapen, de lelie. Al snel groeide de florijn uit tot een standaardmunt voor handelaren in heel Europa. Veel landen bootsten de munt ook na. In 1378 voerde Willem V, graaf van Holland en Zeeland, voor het eerst de zogenoemde gulden (betekent 'gouden') florijn in. De naam veranderde al snel in gulden. Vanaf 1818 heeft elke Nederlandse vorst of vorstin een eigen gulden gekregen met daarop zijn of haar afbeelding, omcirkeld met de tekst Koning(in) der Nederlanden.

Gouden Florijn uit ongeveer 1256. Op de ene kant de lelie, op de andere staat Johannes de Doper.

de Middeleeuwen. 'Er stonden altijd nieuwe geldhandelaren klaar om de koning van geld te voorzien in de hoop privileges te verdienen. In de eeuwen daarna is het nog een paar keer gebeurd dat buitenlandse bankiers kantoren in Londen moesten sluiten omdat de koning niet meer betaalde.'

Lering trekken uit de geschiedenis deden de geldhandelaren dus niet. 'Maar eigenlijk geldt dat tot op de dag van vandaag', zegt Zuiderduijn. 'Je kunt je afvragen of het verstrekken van een lening aan Griekenland, zoals nu is gebeurd, niet minstens zo'n risicovolle onderneming is als een lening aan koning Edward III in de Middeleeuwen.'

MEER INFORMATIE

tinyurl.com/leningenedward: een overzicht van de leningen die bankiersfamilies verstrekten aan Edward III.

The Medieval Super-Companies, Edwin S. Hunt, University Press (1994): Engelstalige beschrijving van grote bedrijven, waaronder de banken van Bardi en Peruzzi.

De oudste banken van Europa

1 Veruit de meeste bankiers uit de Middeleeuwen en Renaissance zijn verdwenen. Maar bij sommige banken kun je nu nog steeds je geld stallen. Wat zijn de oudste Europese banken?

De Banca Monte dei Paschi di Siena
Opgericht in 1472 door een groep bestuurders in de Italiaanse stad Siena die de minder bedeelden wilde helpen. Oorspronkelijk gebruikte de bank belastinggeld om leningen tegen lage rentes te verstrekken aan arme boeren en handelaren. Inmiddels is de Banca Monte dei Paschi de Siena een moderne bank met 3000 vestigingen en ongeveer 4,5 miljoen klanten.

Berenberg Bank
Opgericht in 1590 in Hamburg (Duitsland) door de in Nederland geboren handelaars en broers Hans en Paul Berenberg. De Berenberg Bank heeft nu vestigingen in onder meer Frankfurt, Londen en Parijs. De klanten zijn voornamelijk bedrijven. Het is geen familiebedrijf meer.

C. Hoare & Co
Een Londense bank die in 1672 werd opgericht door goudsmid Richard Hoare. De bank is onafhankelijk en heeft nu twee vestigingen in Londen en doet voornamelijk zaken met miljonairs en rijke families.